

Л.Г. Мацкевий

ПИТАННЯ ЗАСЕЛЕННЯ ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОГО ЛЬВОВА ТА ТРУСКАВЦЯ (комплексний інтердисциплінарний аналіз)

У статті наголошено на значних перспективах важливих археологічних відкриттів у зонах зі сприятливим для людських популяцій природним середовищем і відповідними умовами збереження культурного шару пам'яток. У таких випадках шурфування, особливо в печерах, доцільно здійснювати й за відсутності традиційного підйомного матеріалу.

Ми ще дуже мало знаємо про причини, які змушували людей, особливо в давнину, селитися у певних місцях. Утім нині вже відома ціла низка особливостей природного середовища, завдяки яким є можливість зі значним ступенем імовірності визначити саме такі місцевості. Основна інформація у цьому плані, як правило, отримується завдяки аналізу екологічних систем, характерних для конкретних територій (Гирусов, Долишний 1986; Леонова, Несмеянов 1993; Красилов, Розанов 1995; Сминтина 1999, с. 335—338). Особливо показовими є результати, отримані для ранніх етапів, коли людські популяції найбільше залежали від природних умов (Сминтина 2001; Matskevoi та ін. 1984, р. 30—71; Koziowski, Machnik 1996, s. 7—26). Це передусім — відповідне повітря, наявність водних ресурсів, певна літосфера (грунти, ландшафт, мінерально-сировинні ресурси) та характерна біосфера (тваринний і рослинний світ). Згодом неабияке значення набувають і військово-стратегічні та торгово-економічні фактори. Так, сприятливе для людських популяцій природне середовище, простежене протягом десятків тисяч років, зафіксовано, наприклад, на території сучасного Києва (Телегин 1982; Толочко 1999, с. 7—21), Львова та Трускавця (Степанів 1992; Мацкевий 2002а, с. 40—47; Мацюк, Скибак 2000; Мацкевий 2005, с. 265—282). Отже, не дивно, що в межах цих міст відома вже значна кількість археологічних пам'яток. До певної міри несприятливі для людини умови зафіксовано, наприклад, в околицях сучасного Санкт-Петербурга, про що свідчить майже повна відсутність тут поселень та інших пам'яток матеріальної і духовної культури давніше XVIII ст. (Соколов 1962). Це місто було закладено Петром I із військово-стратегічних міркувань (Ардикуца 1968, с. 18).

© Л.Г. МАЦКЕВИЙ, 2006

Важливим фактором для успішних результатів археологічних досліджень є збереженість культурного шару. В умовах Передкарпаття, навіть на пам'ятках раннього середньовіччя, органічні рештки, зокрема остеологічні, частіше не зберігаються (Волошин 2003, с. 2—10). Винятком є хіба що матеріали в печерних порожнинах. На відкритих (позапечерних) пам'ятках це, як правило, знахідки із заболочених місцевостей, а найкращу їх збереженість зафіксовано в озокеритових відкладах. Так, у Старунському болоті біля м. Богородчани добре збереглися флора та фауна віком десятки тисяч років (Татаринов 1965, с. 118—120; Mackievoj 1982, s. 60—64; Matskevuj 2005, p. 45—52; Alexandrowicz 2004; Kotarba 2005).

Суттєвою для людських популяцій була і наявність сировинної бази, зокрема різноманітного каменю твердістю переважно від 5 до 7 одиниць за шкалою Мооса, деревини, покладів руди та самородних металів. Відзначимо й печерно-скельні утвори, особливо поховані, могли використовувати люди здебільшого в зимову пору, їхні літні помешкання розміщувалися на берегах річок, озер, найчастіше в місцях із добрим оглядом місцевості (Мацкевий 2005а, с. 90—134).

У цілому рівень заселеності та використання людськими популяціями конкретних територій переважно безпосередньо залежав від певних (сприятливих чи несприятливих для них) природних умов.

Аналізуючи джерельні бази природних середовищ Львова і Трускавця, передусім доцільно вказати на їх нерівнозначність. Це пов'язано як із величиною території, так і зі ступенем її вивчення. Проте певні особливості таких ніш можуть свідчити про значну перспективність віднайдення саме на цих територіях важливих пам'яток матеріальної і духовної культури.

Насамперед зазначимо, що клімат на територіях Львова та Трускавця сприятливий для люди-

ни (Kaszewski та інші 2002, s. 208—225). Хоча в доголоценовий час тут на певних етапах льодовикового періоду простежено лісотундру, людські популяції, як і всюди, цілком непогано адаптувалися до таких умов. Для цих місцевостей характерне багате на кисень і озон повітря, теплий, помірно континентальний клімат. Зима здебільшого м'яка, з частими відлигами, літо тепле, з достатньою кількістю вологи. Річна кількість опадів становить 750–800 мм (Проць-Кравчук 1972, с. 40—49). Забезпечені ці зони й водними ресурсами, зокрема й цілющими, та багатим рослинним покривом (Голубець, Милкіна 1988, с. 51—52; Zagulski, Zinko 2002, s. 321—322).

Одним із показників сприятливих умов для життя людини в давні часи є наявність захоронень остеологічних решток, особливо значних за розмірами тварин. Для України вже давно стала аксіомою концепція про те, що там, де знайдено кістки мамонтів, носорогів, різноманітних оленів і биків, – в радіусі кількох десятків кілометрів (мисливські угіддя досягали 100 км²) — цілком імовірні поселення людей (Березанська та інші 1997). А лише в околицях Львова, згідно зі зводами І.Г. Підоплічка, К.А. Татарінова, С.І. Пастернака та іншими джерелами, відомо вже понад 20 місцезнаходжень остеологічних решток значних за розмірами тварин (Підоплічка 1956; Matskevuj 1995, p. 61; 1995a, p. 690—691). Є вони й поблизу Трускавця (Мацкевий 2002a, с. 40). Так, уполювавши, наприклад, лише одного мамонта масою 4–6 т, люди мали багато поживного м'яса, шкіру для різноманітних потреб, кістки, які використовувались як будівельний і горючий матеріал, тощо (Ефименко 1953).

Археологічні дослідження на території міст, особливо пам'яток найдавніших епох в усі часи були значно обмежені, а нерідко й не здійснювалися зовсім. Лише в останні 50 років такі досить масштабні роботи почали проводитися у Львові, але майже виключно у формі охоронно-рятівних, як правило, короткотривалих розкопок або спостережень під час господарсько-будівельних робіт (Ратич 1961, с. 115—127; Петегірич, Івановський 1993, с. 41—43). Багаторічні планові розкопки, на відміну від охоронно-рятівних, здійснювалися майже виключно на малозаселених і малозабудованих околицях міста (Мацкевий 2002, с. 17—29). На території Трускавця археологічні обстеження взагалі проводилися лише епізодично (Мацкевий 2002a, с. 40—47). Така ситуація наклала певний відбиток і на загальну картину вивчення давніх етапів заселення сучасних територій цих міст і їх околиць.

Щодо залюднення у кам'яну добу обширів сучасного Львова та Трускавця та їх околиць вагомим здобутком отримані лише в останні десятиріччя. У Львові та у радіусі до 30 км слід відзначити багаторічні розкопки на великих площах базових поселень доби палеоліту—енеоліту в

печерах Львів VII, Прийма I і VII, а також на так званих наземних (позапечерних) поселеннях Вороців II і Брюховичі VI (Мацкевий 2002b, с. 231—240). Комплексне інтердисциплінарне вивчення цих пам'яток уже привело до певних наукових результатів. Такий підхід був найефективнішим під час вивчення печерних, здебільшого похованих від зовнішніх впливів відкладів. Особливо добре на цих об'єктах збереглися фауністично-флористичні матеріали. Це дало значні результати для відтворення природно-екологічної ситуації, господарської діяльності, датування пам'яток, інших складових давньої історії людства.

В околицях Трускавця пам'ятки кам'яної доби поки що не відомі, за винятком окремих знахідок енеологічного часу. Проте у межах мисливських угідь тут зафіксовано поселення доби палеоліту і мезоліту поблизу с. Прийма, палеоліту — біля смт Східниця, мезоліту та неоліту — сіл Раделичі та Уличне (Мацкевий 2002a, с. 40—47). Утім саме в околицях м. Трускавець відзначаються великі перспективи важливих археологічних відкриттів. Це пов'язано передусім зі сприятливим для людини природним середовищем. Крім прекрасних кліматичних умов, тут відомі й місцезнаходження остеологічних решток великих за розмірами тварин. Особливе значення у цьому плані має наявність боліт із покладами озокериту, в яких майже ідеально зберігаються органічні рештки (Лазаренко та інші 1962; Свириденко 1971, с. 357—358). За таких умов на інших територіях уже отримано значні джерельні матеріали, практично, щодо етапів минульщини.

Звичайно, в умовах сучасних Львова та Трускавця нині основними видами вивчення минулого для археологів є охоронно-рятівні спостереження за господарсько-будівельними роботами. Особливо це характерно для центральних частин міст. Проте, очевидно, необхідно здійснювати нагляд і в місцях, де археологічні матеріали ніколи не фіксували, але поблизу розташовані вже відомі не лише історико-археологічні пам'ятки, а й сприятливі для людини елементи природного середовища. Відзначимо місцезнаходження фауни та флори, озокеритові та інші відклади, печерно-скельні утвори тощо, особливо там, де ці об'єкти було відкрито або пошкоджено в минулі роки.

На території сучасного Львова вже відомо понад 150, переважно багаточарових, пам'яток із археологічними знахідками, що свідчить про близько 260-разове заселення сучасних обширів міста (Мацкевий 2004). У Трускавці виявлено близько 20 таких пунктів (Мацкевий 2002a, с. 40—47). Враховуючи відомі пам'ятки на найближчих до цих міст територіях, а також сприятливі для людських популяцій складові при-

родного середовища, можна сподіватися на значні археологічні відкриття у таких зонах.

Ще понад 50 років тому П.Й. Борисковський звернув увагу на багаті фауністичні та рослинні рештки віком близько 20—30 тис. років і пізнішого часу, що були зафіксовані в озокеритовій шахті поблизу с. Старуня Івано-Франківської обл. (Борисковський 1947, с. 85—99). На його думку, факт цієї знахідки відкриває широкі перспективи перед дослідниками палеоліту й, очевидно, інших епох під час пошуків решток матеріальної і духовної культури у нафтоносних прикарпатських районах України. На жаль, такі, здавалось би, блискучі можливості ще й досі не реалізовані щодо конкретних місць знаходження давніх рослинних решток, а також добре збережених туш шерстистих носорогів і мамонтів. За ^{14}C , вік одного із носорогів із пошкодженою шкірою (можливо, дерев'яним списом), частину якого було знайдено, налічує 23255 ± 755 років, а загалом уже відомі десятки різноманітних дат зі Старуні в діапазоні 47—14 тис. років (Kotarba 2005). Не виключено, що в болоті можуть бути й трупи мисливців. Основною причиною зволікання таких робіт є відсутність належної матеріально-технічної бази для закладення в Старуні нових шахт. У 70—80-х рр. ХХ ст. Прикарпатською експедицією Інституту суспільних наук АН України поряд із цим болотом, на терасах, було зафіксовано 12 частково багатощарових пам'яток, на яких виявлено 17 поселень, датованих від палеоліту до середньовіччя включно (Maskevuj 2005, p. 51).

П.Й. Борисковський повідомляє і про перспективи доброго збереження культурного шару в печерах регіону (Борисковський 1947, с. 85—99).

Зауважимо, що саме в Дрогобицькому передгір'ї, зокрема біля Трускавця, досить багато родовищ озокериту, в якому добре зберіга-

ються навіть дерев'яні вироби. Виявлено тут, як і в околицях Львова, і значну кількість печер. До-слідження таких об'єктів можуть привести до значних наукових відкриттів. В умовах гірського рельєфу та передгір'я саме в печерно-скельних порожнинах збереженість культурного шару і знахідок, особливо органічних, як правило, значно ліпша, ніж на пам'ятках під відкритим небом. У свою чергу, такі матеріали дадуть додаткові можливості для комплексного та інтердисциплінарного аналізу життя і побуту людських популяцій та природного довкілля. Так, лише на території Львова і найближчих територій відомо три скупчення печер, у яких зафіксовано пам'ятки від палеоліту до ХХ ст. включно (Мацкевий 2005а, с. 90—134). Перспективними можуть стати і пошуки археологічних матеріалів в околицях Трускавця і на суміжних територіях.

У 1998 р. територію історичної забудови м. Львів було внесено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Трускавець — один із уні-кальних курортів, добре відомий далеко за межами нашої країни. Любов і повага до рідного міста чи іншого населеного пункту проявляється по-різному. Кожний пишається тим, що йому близьке та зрозуміле: люди з гуманітарним мисленням, а особливо історики — якнайбільшим багажем століть, архітектори — архітектурою, природознавці, звичайно, — екологією. У цьому, на перший погляд, найвчуждшому прагненні закладено певний політико-моральний сенс: наше місто (село) — зразок стабільності й процвітання, адже витримало випробування протягом століть і тисячоліть. На сучасному етапі найповніше вивчення давнього минулого можливе лише за умови комплексного інтердисциплінарного аналізу всієї сукупності джерел.

Ардикуца В.Е. Петродворец. — Л., 1968.

Березанська С.С., Гладилін В.М., Гладких М.І. та ін. Давня історія України. Первісне суспільство. — К., 1997. — Т. 1.

Билинкевич Т.Д., Гинда В.А., Мацкевой Л.Г. Палеонтологические и археологические исследования в Старуне в связи с 75-летием находок мамонта и носорога // Палеонтол. сборник. — 1983. — № 20. — С. 92—95.

Борисковський П.О. Огляд історії вивчення палеоліту України // Археологія. — 1947. — Т.І. — С. 85—99.

Волошин П. Культурний шар центральної частини Львова як об'єкт історико-географічних досліджень // Давній Львів. — Львів, 2003. — С.2—10.

Гирусев Э.В., Долишиний М.И. (отв. ред.). Проблемы социальной экологии. — Львов, 1986. — Ч. 1—3.

Голубец М.А., Милкина Л.И. Растительность // Украинские Карпаты. Природа. — К., 1988. — С.51—63.

Ефименко П.П. Первобытное общество. — К., 1953.

Красилов В.А., Розанов А.Ю. (ред.). Эволюция экосистем: Тез. (рус., англ.). — Москва, 1995.

Лазаренко Є.К., Габинет М.П., Сливко О.П. Мінералогія осадочних утворень Прикарпаття. — Львів, 1962.

Леонова Н.Б., Несмеянов С.А. (ред.). Проблемы палеоэкологии древних обществ. — Москва, 1993.

Мацкевий Л. Питання долітописного заселення території Львова // Львів. Місто, суспільство, культура. — Кракув, 2002. — Т. 4. — С.17—29.

Мацкевий Л. Проблеми заселення території сучасного Трускавця (до першої писемної згадки) // Дрогоб. краєзн. зб. — 2002а. — Вип. 6. — С. 40—47.

- Мацкевий Л.* Результати інтердисциплінарного вивчення мезоліту заходу України // Нові технології в археології.— Київ; Львів 2002б. — С. 231—240.
- Мацкевий Л.Г.* Археологічна карта Львова // Наук. архів Інституту українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. — Львів; Київ, 2004.
- Мацкевий Л.* Питання заселення та оточуючого природного середовища території сучасного Львова у кам'яну добу // Археол. дослідження Львів. ун-ту. — Л., 2005. — Вип. 8. — С.265—282.
- Мацкевий Л.Г.* Підсумки досліджень палеоліту та мезоліту в печерах заходу України // МДАПВ — 2005а. — Вип. 9. — С.90—134.
- Мацюк О., Скибак І.* Короткий нарис історії Трускавця. — Трускавець, 2000.
- Петегирич В., Івановський В.* Середньовічна археологія Львова: підсумки і перспективи // Галицько-Волинська держава: передумови виникнення, історія, культура, традиції. — Львів, 1993. — С. 41—43.
- Підоплічко І.Г.* Матеріали до вивчення минулих фаун УРСР. — К., 1956. — Вип. 2.
- Проць-Кравчук Г.Д.* Клімат // Природа Львівської області. — Львів, 1972. — С.40—49.
- Ратич О.О.* Древньоруські матеріали з розкопок 1955—1956 рр. на Замковій Горі у Львові // ДАПВ. — 1961. — Вип. 3. — С. 115—127.
- Свириденко В.Г.* Озokerит // Геологическое строение и горючие ископаемые Украинских Карпат. — Москва, 1971. — Тр. Укр.НИГРИ. — Вып. 25. — С.357—358.
- Сминтина О.В.* Палеоекологічний підхід до вивчення давньої історії терену України // Етнос, культура, нація. — Дрогобич, 1999. — С. 335—338.
- Сминтина О.В.* Зональність ранньопервісних культур: дослідження, факти, теорії. — Одеса, 2001.
- Соколов С.Я.* (ред.). Природа Ленинграда и его окрестностей. — Л., 1962.
- Степанів О.* Сучасний Львів. — Львів, 1992.
- Татаринов К.А.* К интерпретации старунской ископаемой фауны и флоры // Флора и фауна Украинских Карпат. — Ужгород, 1965. — С.118—120.
- Телегин Д.Я.* Там, где вырос Киев. — К., 1982.
- Толочко П.П.* Пам'ятки археології // Звод пам'яток історії і культури України. м. Київ. — К., 1999. — С. 7—21.
- Alexandrowicz S.W.* Starunia i badania czwartorzędzu w tradycji i inicjatywach Polskiej Akademii Umiejętności. — Kraków, 2004.
- Koszewski B., Czerniawski M., Mucha B.* Klimat // Roztocze: środowisko przyrodnicze. — Lublin, 2002. — S. 208—225.
- Kotarba M.J.* (ed.). Polish and Ukrainian geological studies (2004-2005) at Starunia — the area of discoveries of woolly rhinoceroses. — Warszawa; Kraków, 2005.
- Kozłowski J.K., Machnik J.* U zarania kulturowej jedności w Europie środkowej (V—II tysiąclecie przed Chr.) // PKS. — 1996. — T. IV. — S. 7—26.
- Mackiewoj L.G.* Powrót do Staruni // ZOW. — 1982. — R. XLVIII. — № 1—3. — S. 60—64.
- Matskevyy L.G.* Interrelations of Fauna, Anthropogenous Factors and other elements of Ecosphere in the West of the Ukraine during Late Palaeolith // Ecosystem Evolution. — Moscow, 1995. — P. 61.
- Matskevyy L.* To the Interconnection of Mammoth and Anthropogenous factor problem // Cytologija. — St.Peterburg, 1995a. — T. 37. — № 7. — P. 690—691.
- Matskevyy L.* Charter 4. Archaeological sites in the Starunia area, fore-Carpathian region, Ukraine // Polish and Ukrainian geological studies (2004—2005) at Starunia. — Warszawa; Kraków, 2005. — P. 45—52.
- Matskevoi L.G., Adamenko O.M., Pashkevich G. A., Tatarinov K.A.* The Natural Environment and the Mesolithic Period in the Western Ukraine / SAA. — 1984. — Vol. 22. — № 4. — P. 30—71.
- Zagulski M., Zinko J.* Flora chromnionych obiektów Ukraińskiego Roztocza // Roztocze środowisko przyrodnicze. — Lublin, 2002. — S. 321—322.

Одержано 03.03.2006